

TERITORIILE ROMÂNEȘTI SUB STĂPÂNIRE OTOMANĂ ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ A SECOLULUI AL XX-LEA

DAN PRODAN*

O consecință a raporturilor complexe româno-otomane între secolele XV-XIX a fost ocuparea de către otomani a unor teritorii românești din spațiul nord-dunărean-carpato-pontic. Astfel, de-a lungul a trei secole, între 1417-1713, otomanii au cucerit și au organizat „capuri de pod” islamice pe pământ creștin-ortodox românesc în regiunile (de la vest la est) Timișoara, Oradea, Turnu, Giurgiu, Dobrogea, Brăila, Hotin, Chilia–Cetatea Albă–Tighina. Amintitele enclave otomane pe pământ românesc¹ formau un „clește” complex (militar, logistic, etno-demografic, economic, financiar, religios etc.) care constrângea Țările Române să accepte, să se integreze și să conserve sistemul de protecție tributară (*himāyet-harāçgüzār*), în varianta dunăreano-carpatică. Cu zona de convergență în Rumelia (*Rūmeli*) – Dunărea inferioară (*kazā-lele* Turnu/*Holovnik* și Giurgiu (*Öte yaka Yerkökü*), brațul drept al cleștelui a fost format de *kazā-lele* din Dobrogea (*Dobruca*), Brăila (*kazā-ua Ibrail*), *Bender/Bucak* (*sancakbeylik-uri*, după 1607 *beylerbeylik*) și Hotin (*kazā-ua Hotin*) iar cel stâng din *eyālet-ele* Timișoara (*Temeşvar, Tamişvar*) și Oradea (*Varad*).

Însăși evoluția ulterioară cuceririi și organizării otomane a acestor enclave islamice este interesantă. Sistemul cleștelui otoman în jurul Țărilor Române a fost organizat gradual în timp și spațiu, descompunându-se la fel, însă în sens

* Profesor la Școala nr. 2, Botoșani și asociat la Universitatea "Petre Andrei" - Iași.

1. Pentru terminologia istorică referitoare la teritoriile românești sub stăpânire otomană a se vedea: Mihai Maxim, *Țările Române și Imperiul Otoman (1400-1600)*. 5. *Teritorii românești sub administrație otomană*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universitatea creștină către Europa „patriilor”*, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 571-578; idem, *Țările Române și Imperiul Otoman (1601-1716)*. 4. *Teritorii românești sub administrație otomană*, în *Istoria românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1716)*, E.E., București, 2003, pp. 846-851; de asemenea, glosarele de termeni otomano-orientali de la sfârșitul volumelor cu izvoare istorice otomano-orientale citate la nota nr. 2.

geografic invers constituirii. Dacă brațul stâng al cleștelui a fost distrus de ofensiva armatei habsburgică, care a ocupat *beylerbeylik*-ul de Oradea (*Varad*) în 1686 iar pe cel de Timișoara (*Temeşvar*) în 1716, brațul drept a mai rezistat un secol, rușii ocupând Basarabia cu Hotin și *Bender/Bucak* în 1812. Turnu, Giurgiu și Brăila au fost reintegrate în Țara Românească în 1829, iar Dobrogea în România independentă în 1878. Epopeea teritoriilor românești sub ocupația otomană a luat astfel sfârșit, după 460 de ani de manifestare.

Varii aspecte ale înființării, organizării teritoriale militare și financiare, vieții economice, sociale, culturale, religioase, evoluțiilor etno-demografice etc. ale amintitelor enclave nord-dunărene au fost abordate în istoriografia românească a secolului al XX-lea de către specialiștii turcologi, cât și de istorici cu preocupări ocazionale de turcologie. Istoricii respectivi au cercetat, au interpretat și au utilizat în demersul istoriografic o gamă variată, complexă de izvoare otomano-orientale². Analizele istorice punctuale referitoare la diferite posesiuni otomane nord-dunărene s-au împletit cu imagini de ansamblu ale amintitelor enclave islamice pe pământ creștin românesc, ale locului și rolului lor în cadrul relațiilor complexe româno-otomane în evul mediu și epoca modernă.

*

Prezentări generale ale cetăților și teritoriilor învecinate cucerite și stăpânite de otomani la nordul Dunării inferioare și pe litoralul vest-pontic au realizat, în contribuții tematice sau în lucrări de sinteză, Mihail Popescu³, Ion

2. H. Dj. Siruni, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică. Seria turcă*, fasc. I (nr. 1-28), București, 1943, pp. 4-8, pl. I-28; Mihail Guboglu, *Paleografia și diplomatia turco-osmană. Studiu și album*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1958, pp. 131-330; *Catalogul documentelor turcești*, întocmit de M. Guboglu, vol. I (1558-1913), 1960, 683 p.+ 40 foto; vol. II (1455-1829), 1965, 655 p.+ 18 foto, București, *passim*; M. Maxim, *Culegere de texte otomane, fasc. I: Izvoare documentare și juridice*, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1974, pp. 29-32, 83-85, 96-99, 118-125; *Documente turcești privind istoria României*, vol. I (1455-1774), 1976, 411 p.; vol. II (1774-1791), 1983, 349 p.; vol. III (1791-1812), 1986, 388 p., întocmite de Mustafa Ali Mehmed, Edit. Acad. R.S.R., București, *passim*; Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești, 1601-1712*, București, 1984, 519 p., *passim*; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane, 1711-1821. Documente turcești*, București, 1984, 795 p., *passim*; *Cronici turcești privind Țările Române*, extrase, vol. I (sec. XV - mijl. sec. XVII), întocmit de M. Guboglu și M.A. Mehmed 1966, 539 p.; vol. II (sec. XVII - încep. sec. XVIII), întocmit de M. Guboglu, 1974, 539 p., vol. III (sf. sec. XVI. - încep. sec. XIX), întocmit de M.A. Mehmed, 1980, 444 p., Edit. Acad. R.S.R., București, *passim*; M. Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263-1683)*, București, 1977, 900 p., *passim*.

3. M. Popescu, *Cetățile turcești din prejurul Principatelor Române*, în „B.C.M.I.”, XX, fasc. 52/Aprilie-Iunie 1927, București, pp. 76-87.

Totoiu⁴, Aurel Decei⁵, Mustafa Ali Mehmed⁶, Mihai Maxim⁷, Tahsin Gemil⁸, Dan Prodan⁹. Regimul juridic al creștinilor în kazâ-lele otomane danubiano-pontice, organizarea financiaro-militară a Dunării inferioare otomane, diferite aspecte ale comerțului românesc cu sare, grâne și vite în Imperiul Otoman au fost analizate de M. Maxim¹⁰ și Bogdan Murgescu¹¹.

Circulația monetară în Țările Române și în teritoriile românești administrate de otomani a fost radiografiată, pentru secolele XV-XVI, de către M.

4. Ion Totoiu, *Raiatele și pašalicurile de pe teritoriul Țărilor Române (secolele XV-XVI)*, în *Istoria României*, vol. II (secolele X-XVI), redactor responsabil Andrei Oțetea, Edit. Acad. R.P.R., București, 1962, pp. 806-817; idem, *Pașalicurile și raiatele de pe teritoriul Țărilor Române (secolele XVII-XVIII)*, în *Istoria României*, vol. III (sec. XVII-1848), red. resp. acad. A. Oțetea, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, pp. 32-41.

5. A. Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, E.Ș.E., București, 1976, pp. 80-410, *passim*.

6. M.A. Mehmed, *Istoria turcilor*, E.Ș.E., București, 1976, pp. 145-350, *passim*.

7. M. Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVII-lea (I-II)*, în „R.d.I.”, 36, 1983, nr. 8, pp. 802-817; nr. 9, pp. 879-890, București; contribuțiile citate la nota nr. 1, în vol. IV, pp. 571-583; în vol. V, pp. 846-851.

8. T. Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, Edit. Acad. Române, București, pp. 101-121, *passim*; idem, *Regimul timariot și aplicarea lui în ținuturile românești administrate de Poarta Otomană*, Ovidius University Press, Constanța, 2004, 148 p.

9. D. Prodan, *Preocupări de orientalistică-turcologie în România de la Marea Unire până la instaurarea regimului comunist (1918-1948)*, în „A.M.S.”, III, 2004, Botoșani, pp. 136-153.

10. M. Maxim, *La régime juridique des chrétiens dans les ports roumains sous l'administration ottomane (XVIe-XVIIe siècles)*, în „A.U.B.I.”, 29, 1980, București, pp. 85-89; idem, *Tuna-i Amire. L'organisation financière et militaire du Danube ottomane aux XVIe et XVIIe siècles à la lumière de documents ottomans inédits*, în „R.T.”, I, 2003, Isis, Istanbul, pp. 75-82; idem, *Ottoman Documents concerning the Wallachian Salt in the Ports on the Lower Danube in the Second Half of the Sixteenth Century*, în „R.E.S.E.E.”, 26, 1988, no. 2, Bucarest, pp. 113-122.

11. B. Murgescu, *The Ottoman Military Demand and the Romanian Market. A Case-Study: 1672*, în „R.E.S.E.E.”, 25, 1987, n-o 4, pp. 305-313; idem, *Impactul conjuncturii europene asupra comerțului românesc în a II-a jumătate a secolului al XVII-lea*, în „R.d.I.”, 41, 1988, n-r 5, pp. 514-525, n-r 7, pp. 587-596; idem, *Continuité et discontinuité dans le commerce de la Moldavie au milieu du XVIe siècle. Le „monopole commercial ottoman”*, în *Sixième Congrès international d'études du sud-est européen. Sofia, 30.VIII.-5.IX.1989. Résumés des communications. Histoire*, 2, Sofia, 1989, pp. 43-44; idem, *Avatarurile unui concept: monopolul comercial otoman asupra Țărilor Române*, în „R.I.”, s.n., I, 1990, n-rele 9-10, pp. 819-845; idem, *Au provocat românii foametea de la Istanbul din 1595?*, în „M.I.”, XXIX, 1995, n-r 11, pp. 22-24, 39; idem, *Did Moldavia and Walachia export Grains during the 16th Century?*, în vol. *Miscellanea in honorem Radu Manolescu emerito*, ed. Zoe Petre și Stelian Brezeanu, București, 1996, pp. 190-199; idem, *Comerț și politică în relațiile româno-otomane (secolele XVI-XVIII)*, în „R.I.”, s.n., 8, 1997, n-rele 9-10, pp. 573-590; idem, *Participarea Țărilor Române la comerțul european cu vite în secolele XVI-XVIII. Regularități și fluctuații conjuncturale*, în „Studii de istorie economică și istoria gândirii economice”, III, 1998, pp. 101-122; idem, *Câteva observații asupra exporturilor românești de sare în Imperiul otoman*, în vol. *Timpul istoriei. II. Profesorului Dinu C. Giurescu*, editori I. Scurtu și M.S. Rădulescu, București, 1998, pp. 85-99; idem, *Early Modern Economies of South Eastern Europe: between Istanbul and the West*, în vol. *Zones of Fracture in Modern Europe: the Baltic Countries, the Balkans and Northern Italy*, Almut Buies editor, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2005, pp. 187-202.

Maxim¹², E. Nicolae¹³, B. Murgescu¹⁴. Fiscalitatea otomană în porturile de la Dunărea inferioară și de pe litoralul vest-pontic a fost studiată de Anca Radu Popescu¹⁵, iar rolul marelui fluviu, cu enclavele otomane riverane, în cadrul sistemului păcii otomane în Europa Centrală a fost subliniat de către Iolanda Țighiliiu¹⁶. Documente otomane și românești referitoare la frontiera dunăreană româno-otomană a editat H. Dj. Siruni¹⁷, la zidirea farului de la Sulina a analizat T. Gemil¹⁸, iar despre reintegrarea *kazā*-lelor Turnu, Giurgiu și Brăila în cadrul Țării Românești în 1829 a publicat Lucia Bieltz¹⁹.

*

Dobrogea, teritoriul românesc dintre Dunărea inferioară și litoralul vestic al Mării Negre, a fost ocupată gradual de otomani în perioada 1417-1420, devenind provincie otomană de frontieră cu numele generic *Dobruca*. A fost singura regiune românească aflată 460 de ani sub stăpânire otomană, până în 1877. Îndelungata ocupație otomană a Dobrogei a transformat-o în cel mai otomanizat teritoriu românesc, mărginit la sud și la nord, după 1538, de alte provincii otomane. A devenit astfel regiune otomană interioară a imperiului sultanilor, făcând parte din coridorul vest-pontic ce lega Rumelia (*Rūmeli*) cu *Hānat*-ul Crimeii.

12. M. Maxim, *Considérations sur la circulation monétaire dans l'Empire ottoman et les Pays Roumains dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în „R.E.S.E.E.”, 13, 1975, n-o 3, pp. 407-415; idem, *O luptă monetară în secolul al XVI-lea: padișahî contra aspru*, în „Cercetări numismatice”, V, 1983, pp. 129-151; idem, K. MacKenzie, E. Nicolae, *Mudava – la seul atelier monétaire ottoman en Roumanie*, în vol. *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326-1960)*, ed. D. Panzac, Paris, 1995, pp. 227-233.

13. E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, Edit. ARC, 2003, 125 p.

14. B. Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996, 376 p.; idem, *The Shahis in Walachia*, în „R.E.S.E.E.”, 32, 1994, n-os 3-4, pp. 293-300.

15. A. Radu Popescu, *Fiscalitate comercială otomană în porturile danubiano-pontice*, în „R.I.”, 8, 1997, nr. 9-10, București, pp. 615-632, idem, *Circumscripțiile vamale otomane în zona Pontului stâng și a Dunării de Jos*, în vol. *Național și universal în istoria românilor. Profesorului Șerban Papacostea la 70 de ani*, București, 1998, pp. 312-328.

16. I. Țighiliiu, *Dunărea și Pax ottomanica în secolele XVI-XVIII*, în „R.I.”, 5, 1994, nr. 11-12, București, pp. 1149-1156.

17. H.Dj. Siruni, *Acte turcești privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești*, în „R.A.”, V, 1942, nr.1, București, pp. 129-165.

18. T. Gemil, *Document turco-osman privind construirea farului de la Sulina (1745)*, în vol. *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescul”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Constanța, 1993, pp. 238-242.

19. L. Bieltz, *Documente inedite din patrimoniul muzeului [din București] privind restabilirea granițelor pe Dunăre în urma tratatului de la Adrianopol*, în „M.N.”, 8, 1994, București, pp. 3-7.

Aceste evoluții și caracteristici au determinat un interes crescând al istoricilor români față de *Dobrogea otomană*. Astfel, bibliografia amintitei provincii otomane a fost realizată de D. Constantin Zamfir-E. Marinescu-L. Moina²⁰ și de C. Scorpan-L. Lazia²¹, iar prezentări generale au fost întocmite de Apostol D. Culea²² și A. Decei²³. Cauzele și condițiile ocupării militare a Dobrogei de către otomani au fost analizate de Anca Ghiată²⁴ și Radu S. Ciobanu²⁵. Evoluția Dobrogei otomane, sub diverse aspecte, a fost studiată de M.A. Mehmed²⁶, Adrian Rădulescu-Ion Bitoleanu²⁷, Gh. Dumitrașcu-Stoica Lascu²⁸, Ion Munteanu²⁹, Mehmed Ali Ekrem³⁰, Anca Radu Popescu³¹, Tudor Mateescu³², Al.P. Arbore³³. Au fost particularizate interferențele cu Dobrogea otomană ale lui Mihai Viteazul (Eugenia Crăciun³⁴) sau ale lui Al. I. Cuza (T. Mateescu³⁵). Revenirea Dobrogei la România și reintegrarea provinciei pontice în structurile

20. D. Constantin-Zamfir, E. Marinescu, L. Moina, *Bibliografia Dobrogei*, Biblioteca Județeană Constanța, vol. I, 1984, 346 p.; vol. II, 1985, 355 p.

21. C. Scorpan, L. Lazia, *Dobrogea oglindită în lucrări de referință apărute între 1878-1944*, în vol. *Comunicări și referate de bibliologie*, 1984, Constanța, pp. 118-131.

22. A.P. Culea, *Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea. Trecutul-Prezentul-Viitorul*, Editura Casa Școalelor, București, 1928, 260 p.

23. A. Decei, *Dobruca*, în *Islâm Ansiklopedisi*, 3-ncü Cilt, fasc. 28, Istanbul, 1945, pp. 628-643.

24. A. Ghiată, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în vol. *Studii istorice sud-est europene*, I, 1974, Edit. Acad. R.S.R., București, pp. 43-126.

25. R.S. Ciobanu, *A fost pierdută Dobrogea de Mircea cel Bătrân?*, în „R.d.l.”, 39, 1986, nr. 8, București, pp. 764-773; idem, *Lupta domnitorilor Țării Românești – de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Țepeș – pentru apărarea unității cu Dobrogea (1418-1462)*, în „M.N.”, IV, 1978, București, pp. 81-91.

26. M.A. Mehmed, *Aspecte din istoria Dobrogei sub dominația otomană în veacurile XIV-XVII*, în „S.R.d.l.”, XVIII, 1965, nr. 5, București, pp. 1097-1116.

27. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, E.Ș.E., București, 440 p. (pentru secolele XV-XIX), iidem, *Istoria Dobrogei*, ediția a II-a, Edit. Ex Ponto, Constanța, 1998, 536 p., iidem, *A Concise History of Dobroudja*, E.Ș.E., București, 1984, 283 p.

28. Gh. Dumitrașcu, Șt. Lascu, *Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „S.A.I.”, LI-LII, 1985, București, pp. 18-31.

29. I. Munteanu, *Considerații de ordin geostrategic asupra evoluției Dobrogei în cadrul „Problemei orientale”*, în „A.I.S.P.M.”, 1996, Anuar I.M., 1996, București, pp. 58-69.

30. M.A. Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Edit. Kriterion, București, 1994, 256 p.

31. A. Radu Popescu, *O hartă otomană a Dobrogei de la mijlocul secolului XVII*, în „A.I.I.A.X.I.”, XXII, 1985, 2, Iași, pp. 631-637.

32. T. Mateescu, *Dragostea de glie și lege strămoșească a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane* în „B.O.R.”, LXXXIV, 1976, nr. 3-4, București, pp. 356-361.

33. Al. P. Arbore, *Cotul Bugeacului. O încercare de reconstituire istorică a unui ținut de hotar dobrogean*, în „An.D.”, II, 1921, nr. 3, Constanța, pp. 332-359.

34. E. Crăciun, *Mihai Viteazul și acțiunile sale în Dobrogea*, în „B.C.Ș.Ș.”, 1995, nr. 1, Alba-Iulia, pp. 145-149.

35. T. Mateescu, *Alexandru Ioan Cuza și Dobrogea*, în „R.A.”, 69, 1992, nr. 1-2, București, pp. 9-12.

statale românești au fost cercetate de Nicolae Ciachir, R.S. Ciobanu³⁶, Nichita Adăniloiaiei-Georgeta Lungu³⁷, Mariana Lupu-Gh. Dumitrașcu³⁸.

Grupurile și structurile etnice din Dobrogea otomană au fost prezentate de Al.P. Arbore³⁹, T. Gemil⁴⁰, Nicolina Mihail-Ursu⁴¹, Constantin Cioroiu⁴². Asupra turcilor dobrogeni au insistat Al.P. Arbore⁴³ și Maria Bâtcă⁴⁴, asupra tătarilor dobrogeni Al.P. Arbore⁴⁵ și Ion Dumitrescu-Frasin⁴⁶, iar asupra arabilor, grecilor și cerchezilor trăitori în Dobrogea otomană Al. P. Arbore⁴⁷ și T. Mateescu⁴⁸. Istoria românilor din amintita provincie otomană a fost studiată pe diferite planuri: continuitatea locuirii românești (T. Mateescu⁴⁹, I. Bitoleanu –

36. N. Ciachir, R.S. Ciobanu, *Revenirea Dobrogei în aria de viață a statului român, consecință a permanenței populației românești pe pământ dobrogean (1878)*, în vol. *Din lupta poporului român pentru independență*, Universitatea din București, 1877, pp. 154-170.

37. N. Adăniloiaie, G. Lungu, *Instalarea administrației românești în Dobrogea, după războiul de independență*, în „S.A.I.”, 35-36, 1977, București, pp. 162-170.

38. M. Lupu, Gh. Dumitrașcu, *Documente privind istoria Dobrogei în 1877-1878 și pregătirea reunirii ei cu România*, în „M.N.”, IV, 1978, București, pp. 609-614.

39. Al. P. Arbore, *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice din epoca turcească până în 1913*, în „An.D.”, XIX, 1938, nr. 2, Cernăuți, pp. 77-120; idem, *Noi informații etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei*, în „An.D.”, XI, 1930, nr. 1, pp. 65-94; idem, *Formațiuni etnografice în Dobrogea*, în „An.D.”, X, 1929, nr. 1, pp. 15-52.

40. T. Gemil, *Considerations démographiques relatives à la zone centrale de la Dobroudja à la fin du XVII-e siècle (conformément à une registre financier ottoman)*, în „C.I.D.”, I, 1980, Constanța, pp. 67-73.

41. N. Mihail-Ursu, *Considerații privind demografia Dobrogei din secolul al XI-lea până la jumătatea secolului al XIX-lea*, în „An.D.”, serie nouă, IV, 1998, nr. 1, Constanța, pp. 45-56.

42. C. Cioroiu, *Etnii trăitoare alături de români în zona Dobrogea*, în „An.D.”, s.n., II, 1996, nr. 1, Constanța, pp. 26-33.

43. Al. P. Arbore, *Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*, în „Ar.D.”, II, nr. 2/aprilie-iunie 1919, București, pp. 213-260.

44. M. Bâtcă, *Habitatul turc tradițional din Dobrogea*, în „A.I.E.F.”, VII, 1996, București, pp. 71-82.

45. Al. P. Arbore, *Contribuție la studiul tătarilor din Dobrogea*, în „An.D.”, X, 1929, nr. 2, Cernăuți, pp. 222-238.

46. I. Dumitrașcu-Frasin, *Însemnări despre tătarii din satul Pervelia, com. Talligeac, Constanța*, în „An.D.”, I, 1920, nr. 1, Constanța, pp. 154-177; idem, *Note asupra tătarilor din Pervelia*, în „An.D.”, I, 1920, nr. 3, pp. 491-494; idem, *Însemnări despre tătarii din Pervelia*, în „An.D.”, II, 1921, nr. 1, pp. 115-128; idem, *După șapte ani. Tătarii din Moșneni (Pervelia)*, în „An.D.”, X, 1929, nr.1, Cernăuți, pp. 156-159.

47. Al. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra cerchezilor, grecilor și arabilor în Dobrogea*, în „An.D.”, III, 1922, nr.5, Constanța, pp. 501-512.

48. T. Mateescu, *Les Arabes en Dobroudja*, în „S.A.O.”, XI, 1983, București, pp. 78-83.

49. Idem, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, D.G.A.S., București, 1979, 125p.; idem, *La population roumaine du littoral de Dobroudja de la Mer Noire sous la domination ottomane*, în „Dacoromania”, IV, 1977-1978, Freiburg, pp. 101-106; idem, *Les Roumains en Dobroudja*, în „R.P.H.”, IX, 1984, no. 2, București, pp. 104-115.

Gh. Dumitrașcu⁵⁰), societatea, instituțiile și cultura românească (A. Ghiată⁵¹, T. Mateescu⁵², I. N. Roman⁵³, I. Bitoleanu⁵⁴, Gh. Dumitrașcu⁵⁵), școala și biserica creștin-ortodoxă românească (C. Teodorescu⁵⁶, Constantin M. Boncu⁵⁷, T. Mateescu⁵⁸, Mircea Păcurariu⁵⁹, Emanoil Băbuș⁶⁰), clasele sociale românești (T. Mateescu⁶¹).

Evoluția economică a Dobrogei otomane a fost analizată de Gh. Dumitrașcu⁶², Gabriel Custurea⁶³, Actuan Murat⁶⁴, I. Bitoleanu⁶⁵, A.

50. I. Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, *Românii din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne*, în „R.d.l.”, 29, 1975, nr. 6, București, pp. 865-887.

51. A. Ghiată, *Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești din Dobrogea în secolele XV-XIX*, în „M.S.Ș.I.A.R.S.R.”, s. IV, 1975-1976, tom 1, București, pp. 71-106, eadem, *Les Roumains en Dobroudja au milieu du XIX-e siècle d'après les informations de Ion Ionescu de la Brad*, în „R.E.S.E.E.”, XV, 1977, nr.1, Bucarest, pp. 133-157; eadem, *L'activité culturelle et politique des Roumains en Dobroudja à l'aube de l'indépendance*, în „A.U.B.I.”, 37, 1988, București, pp. 31-40.

52. T. Mateescu, *Contribuții la istoria instituțiilor administrative ale românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „A.I.I.A.X.I.”, 17, 1980, Iași, pp. 609-614.

53. I.N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, în „An.D.”, III, 1922, nr. 3, Constanța, pp. 355-398.

54. I. Bitoleanu, *Valoarea documentară a relațiilor lăsate de călătorii străini despre Dobrogea (secolele XIV-XVIII)*, în „C.I.D.”, II, 1983, Constanța, pp. 21-30.

55. Gh. Dumitrașcu, *Viața spirituală a românilor din Dobrogea înainte de revenirea la țară (1878)*, în „A.Ș.U.I.I.”, 42-43, 1996-1997, București, pp. 161-171.

56. C. Teodorescu, *Istoricul școlilor române din Dobrogea sub turci*, în „Convorbiri Didactice”, III, 1897, nr. 3, București.

57. C.M. Boncu, *Școli românești în Dobrogea (sec. XVIII-1878)*, în „S.A.I.”, 37-38, 1978, București, pp. 175-180.

58. T. Mateescu, *Les diocèses orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane*, în „Balkan Studies”, XIII, 1972, Thesaloniki, pp. 279-300; idem, *Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „B.O.R.”, LXXXV, 1977, nr. 9-12, București, pp. 971-975; idem, *Biserica și școala la românii din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „B.O.R.”, LXXXVI, 1978, nr. 3-4, pp. 88-292; idem, *Chilia Veche și biserica românească din această localitate în timpul stăpânirii otomane*, în „B.O.R.”, IC, 1981, nr. 3-4, pp. 342-347; idem, *Știri noi despre biserica românească din Dobrogea și slujitorii ei înainte de 1877*, în „B.O.R.”, CXIV, 1996, nr. 1-8, pp. 273-290.

59. M. Păcurariu, *Viața bisericească în Dobrogea și părțile Dunării de Jos în secolele XV-XIX*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, ediția a II-a, Editura Arhiepiscopiei Galați, 1979, pp. 170-183.

60. E. Băbuș, *Contextul istoric bisericesc al Dobrogea în a II-a jumătate a secolului al XVI-lea*, în „B.O.R.”, CV, 1987, nr. 1-2, București, pp. 97-110.

61. T. Mateescu, *Însemnări despre burghezia și moșierimea română din Dobrogea otomană*, în „A.I.I.A.X.I.”, 1986, nr. 1, Iași, pp. 277-281.

62. Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei până la 1878 și problema apariției proletariatului*, în „R.d.l.”, 31, 1978, nr. 6, București, pp. 1009-1023.

63. G. Custurea, A. Murat, *Aspecte ale vieții economice în Dobrogea în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în lumina tezaurului monetar de la Viile*, în „Pontica”, XII, 1979, Constanța, pp. 207-219.

64. A. Murat, *Aspecte social-economice din Dobrogea (secolul XVII)*, în „C.I.D.”, II, 1983, Constanța, pp. 31-48.

65. I. Bitoleanu, *Unele date despre comunitățile negustorești din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „A.I.I.A.X.I.”, XIX, 1982, Iași, pp. 541-547.

Ghiață⁶⁶, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru⁶⁷. Unii istorici au insistat asupra sistemului proprietății funciare otomane și a relațiilor agrare din Dobrogea pe care autoritățile române l-a preluat în 1878 (George Filitti⁶⁸, I.N. Roman⁶⁹, T. Mateescu⁷⁰), apiculturii, pomiculturii, viticulturii, construcțiilor navale (T. Mateescu⁷¹), asupra vakif-urilor dobrogene (T. Mateescu⁷², T. Gemil⁷³), pescuitului (T. Mateescu⁷⁴), M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru⁷⁵) din provincia dintre Dunărea inferioară și Marea Neagră.

Monedele și circulația monetară otomane din Dobrogea au fost cercetate de M. Maxim⁷⁶, E. Nicolae⁷⁷, Ioana Custurea-Gabriel Custurea⁷⁸. Situația și

66. A. Ghiață, *Structures socio-économiques en Dobroudja (XVI-e siècle)*, în „A.U.B.I.”, 36, 1987, București, pp. 39-47; eadem, *La vie économique en Dobroudja à l'aube de l'Indépendance*, în „R.E.S.E.E.”, 26, 1988, no. 1, Bucarest, pp. 75-84; no. 2, pp. 145-159.

67. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Aspecte ale vieții economice din orașele și târgurile Dobrogei sub stăpânirea otomană (secolele XV-XVII)*, în „S.R.d.I.”, 26, 1973, nr. 1, București, pp. 33-48.

68. G. Filitti, *La propriété foncière dans la Dobroudja d'après les lois ottomanes*, Bucarest, 1881, 47 p.

69. I.N. Roman, *Proprietatea rurală în Dobrogea*, Tipografia „Ovidiu”, Constanța, 1907, 359 p.; idem, *Proprietatea imobiliară rurală din Dobrogea. Condițiile ei juridice și chipul cum se stăpânește*, în „Ar.D.”, II, 1919, nr.1, București, pp. 47-59.

70. T. Mateescu, *Relațiile agrare în Dobrogea în ultimul secol al stăpânirii otomane*, în „R.A.”, 68, 1991, nr. 3, București, pp. 332-351; idem, *Depozitele de la Isaccea ale Imperiului Otoman*, în „Danubius”, 6-7, 1972-1973, Galați, pp. 49-68; idem, *Ciftlicurile din Dobrogea în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, în „Peuce”, 4, 1973-1974, Tulcea, pp. 279-282.

71. Idem, *Apicultura în Dobrogea (1417-1877)*, în *Almanahul Stupului. Hrană, sănătate, tinerețe*, 1985, București, pp. 38-40; idem, *Pomicultura în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „A.I.I.X.I.”, 31, 1994, Iași, pp. 377-383; idem, *Cultura viței de vie în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Terra Nostra”, 3, 1973, București, pp. 263-276; idem, *Construcții navale la Tulcea înainte de 1877*, în „Peuce”, IX, 1984, Tulcea, pp. 385-400.

72. Idem, *Vacufurile din Dobrogea și arhivele lor*, în „R.A.”, LIII, 1976, nr. 4, București, pp. 412-417.

73. T. Gemil, *Documents concernant le vakf d'Isaccea*, în „S.A.O.”, XI, 1983, Bucarest, pp. 71-77.

74. T. Mateescu, *Pescuitul în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „A.I.I.X.I.”, 28, 1991, Iași, pp. 211-221.

75. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Pescuitul în Delta Dunării în vremea stăpânirii otomane*, în „Peuce”, II, 1971, Tulcea, pp. 267-282.

76. M. Maxim, *Un tezaur otoman din secolul al XVII-lea descoperit la Nalband, jud. Tulcea*, în „C.N.”, VII, 1996, București, pp. 199-208 + pl.; idem, E. Nicolae, *Monedele otomane descoperite în necropola medievală de la Enisala*, în „Peuce”, XI/1991, nr. 1, Tulcea, pp. 559-573.

77. E. Nicolae, Ion Donoiu, *Monede de cupru otomane din secolele XIV-XVI descoperite în Dobrogea*, în „B.S.N.R.”, 80-94, 1986-1991, nr. 134-139, București, pp. 299-302.

78. I. Custurea, G. Custurea, *Aspecte ale circulației monetare în Dobrogea în secolele XV-XVIII*, în „B.S.N.R.”, 80-84, 1986-1991, nr. 134-139, București, pp. 161-174; G. Custurea, *Tezaurul monetar de la Cernavodă (sec. XVII-XVIII)*, în „Pontica”, XI, 1978, Constanța, pp. 253-261; idem, *Monede otomane descoperite la Constanța (secolele XV-XVI)*, în „Pontica”, XIII, 1980, pp. 341-343; idem, *Unele considerații asupra circulației monetare în Dobrogea (secolele XV-XVIII)*, în „B.S.N.R.”, 75-76, 1981-1982, nr. 129-130, pp. 365-372.

organizarea sanitară a Dobrogei otomane la mijlocul secolului al XIX-lea au fost conturate de N. Georgescu-Tulcea⁷⁹. S-a insistat, de asemenea, asupra toponimiei (A. Ghiață⁸⁰, Vasile Bogrea⁸¹), legendelor și folclorului dobrogean (T. Dumitrescu-Frasin⁸², Cornelia Călin-Bodea⁸³, Eugenia Doina Gemală⁸⁴). Au fost elaborate monografiile ale unor cetăți și localități dobrogene: Enisala (Ion T. Dragomir⁸⁵), Babadag (M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru⁸⁶, Cintian Bărbulescu⁸⁷, Ioan Vasiliu⁸⁸), Medgidia (N. Mihail-Ursu⁸⁹, Aurelia și Ștefan Lăpușan⁹⁰).

*

Cetatea **Turnu**, zidită la vărsarea Oltului în Dunăre, a intrat definitiv sub ocupație otomană în perioada 1417-1420. Turnu și regiunea înconjurătoare au fost organizate într-o *kazā* cu numele *Kule* sau *Holovnik/Hlonik*, până la Tratatul de la Edirne/Adrianopole (1829), când teritoriul amintit a fost reintegrat Țării Românești.

După informațiile generale despre *Kazā*-ua *Holovnik* oferite de N.A. Constantinescu⁹¹ și Gr. Florescu⁹², Mihail Popescu⁹³, Radu I. Perianu⁹⁴ și

79. N. Georgescu-Tulcea, *Informații privitoare la starea sanitară a Dobrogei în 1830-1878, din rapoartele carantinelor Dunării*, în vol. *Trecut și viitor în medicină. Studii și note*, Edit. Medicală, București, 1981, pp. 333-338.

80. A. Ghiață, *Toponimie și geografie istorică în Dobrogea medievală și modernă*, în „M.S.S.I.A.R.S.R.”, s. IV, t. V, 1980, București, pp. 29-61;

81. V. Bogrea, *Note de toponimie dobrogeană*, în „An.D.”, II, 1921, nr. 1, Constanța, pp. 33-38, 307; idem, *Note de prosopografie dobrogeană*, în „An.D.”, III, 1922, nr. 1, pp. 41-43.

82. I. Dumitrescu-Frasin, *Folclor tăărăesc din Pervelia*, în „An.D.”, I, 1920, nr. 4, Constanța, pp. 633-648; III, 1922, nr. 2, pp. 309-320, nr. 3, pp. 370-382; IX, 1928, nr. 1, Cernăuți, pp. 171-184; idem, *Folclor dobrogean*, în „An.D.”, II, 1921, nr. 3, pp. 372-378.

83. C. Călin-Bodea, *Imaginea turcilor în poezia populară narativă*, în „A.I.E.F.”, VII, 1996, București, pp. 155-174; idem, *Românii și otomanii în folclorul românesc*, Edit. Criterion, București, 249 p.

84. G.D. Gemală, *Legende din ținuturi dobrogene*, Edit. Carminis, Pitești, 1998, 64 p.

85. I. T. Dragomir, *Cetatea medievală de la Enisala. Unelte, arme, obiecte de podoabă*, în „Danubius”, 6-7, 1972-1973, Galați, pp. 29-47 + fig.

86. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Știri despre Babadag în evul mediu*, în „R.d.l.”, 31, 1978, nr. 3, București, pp. 445-463.

87. C. Bărbulescu, *Monografia orașului Babadag*, Tulcea, 1992, 139 p.

88. I. Vasiliu, *Știri istorice și date arheologice referitoare la orașul Babadag în evul mediu*, în „Peuce”, XII, 1996, Tulcea, pp. 195-224.

89. N. Mihail-Ursu, *Schife de istorie a orașului Medgidia*, în „C.I.D.”, I, 1980, Constanța, pp. 55-66.

90. A. Lăpușan, Șt. Lăpușan, *Medgidia. Carasu*, Edit. Muntenia, Constanța, 1996, 388 p.

91. N.A. Constantinescu, *Întinderea raialelor. Cu deosebită privire la raiaua Giurgiului*, în „A.G.A.”, II, 1910-1911, București, 1911, pp. 23-86+ 1 hartă.

92. Gr. Florescu, *Cetatea Turnu (Turnu Măgurele)*, în „R.I.R.”, XV, 1945, fasc. IV, București, pp. 460-470.

93. M. Popescu, *Raiaua Turnu. Venituri și catagrafie*, în „R.A.”, III, 1936-1937, nr. 1-2(6-7), București, pp. 254-282.

94. R.I. Perianu, *Raiaua Turnu. Un plan topografic al raialei*, în „R.I.R.”, XIII, 1943, fasc. 1, București, pp. 52-60 + 1 pl.

Liviu Maxim⁹⁵ au analizat întinderea, structura și componența administrativ-demografică, veniturile autorităților otomane ale amintitei *kazâ*-le. Gh. I. Cantacuzino⁹⁶ a prezentat rezultatele săpăturilor arheologice de la cetatea Turnu din secolul al XIV-lea (nivelul Mircea cel Bătrân), iar H. Chircă-C. Bălan⁹⁷ au interpretat un izvor epigrafic referitor la alternanța româno-otomană a stăpânirii asupra fortăreței la sfârșitul veacului amintit anterior.

*

Cetatea *Giurgiu*, construită la vadul dunărean cu același nume, la 130 de km în aval de *Kule (Holovnik)*, a fost cucerită definitiv de otomani în perioada 1417-1420, concomitent cu Dobrogea și Turnu. Fortificația și teritoriul înconjurător au fost organizate de otomani în *kazâ*-ua *Yerkökü*, care a existat până la Tratatul de la Edirne (1829), când a revenit la Țara Românească. În izvoarele istorice otomane, *Giurgiu românesc* a fost denumit „Öte yaka Yerkökü” – „Yerkökü de pe malul celălalt”, iar *Ruse (Rușciuk) bulgăresc* prin antinomie topografică, „Berü yaka Yerkökü” – „Yerkökü de pe malul acesta”, pe direcția de deplasare: de la sudul otoman al Dunării către nordul românesc al acesteia.

Gh. I. Cantacuzino⁹⁸, Dan Căpățână-Cristina Harhoiu-Virgil Vrabie⁹⁹, Radu S. Ciobanu¹⁰⁰ au prezentat cetatea Giurgiu în secolele XIV-XV prin prisma izvoarelor istorice arheologice, epigrafice, documentare, cronistice cunoscute. Imaginea de ansamblu asupra *kazâ*-lei *Yerkökü* oferită de N.A. Constantinescu¹⁰¹ a fost întregită de M. Maxim¹⁰², Valeriu Veliman¹⁰³ și Maria Grigoruță¹⁰⁴, cu informații inedite despre acest „cap de pod” otoman nord-dunărean între secolele XVI-XVIII, pe baza interpretării izvoarelor istorice otomane.

95. L. Maxim, *L'echelle et la forteresse danubienne de Turnu (Holovnik, Kule) à la lumière des nouveaux documents ottomans*, în „R.T.”, I, 2003, Istanbul, pp. 117-125.

96. Gh. I. Cantacuzino, *Cercetări arheologice de la Cetatea Turnu (Turnu Măgurele – jud. Teleorman) – (sec. XIV)*, în „C.A.”, IV, 1981, București, pp. 100-119.

97. H. Chircă. C. Bălan, *O inscripție din 1397-1398 privitoare la stăpânirea turcilor de la Turnu*, în „S.M.I.M.”, III, 1959, București, pp. 359-364.

98. Gh. I. Cantacuzino, *Cercetările arheologice de la cetatea Giurgiu*, în „M.C.A.”, XIV, 1980, Tulcea, pp. 545-548.

99. D. Căpățână, C. Harhoiu, V. Vrabie, „Cetatea din insulă” – *Giurgiu*, în „M.C.A.”, XIV, 1980, Tulcea, pp. 537-544.

100. R.S. Ciobanu, *Cetatea medievală Giurgiu de la Mircea cel Bătrân la Vlad Țepeș*, în vol. *Ifov – file de istorie*, 1978, București, pp. 173-179.

101. Vezi supra nota nr 87.

102. M. Maxim, *Documente turcești privind kazâ-ua Giurgiu în secolul XVI*, în vol. *Ifov – file de istorie*, 1978, București, pp.187-194.

103. V. Veliman, *O condică turcească referitoare la populația nemusulmană din orașul Giurgiu și împrejurimile sale la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în vol. *Ifov – file de istorie*, 1978, București, pp. 195-197.

104. M. Grigoruță, *O hartă a raialei Giurgiu mai puțin cunoscută*, în vol. *Ifov – file de istorie*, 1978, București, pp. 257-259.

Mauriciu Kandel¹⁰⁵ a analizat problemele cu care s-a confruntat fosta *kazâ* a Giurgiului la trecerea sub administrația românească în perioada 1829-1831.

*

Brăila, port fluvial așezat la vărsarea brațului Cremenea în Dunărea veche, a fost ocupată de otomani în vara anului 1539 și a fost fortificată în lunile următoare, poate ca urmare a înființării *kazâ*-lei Bender (1538) în sud-estul Țării Molodvei și a politicii expansioniste a sultanului Kanûnî Süleymân în Ungaria centrală. Otomanii au organizat *kazâ*-ua Brăila (*Ibrail*) în 1541-1542, consecință directă a transformării Ungariei sudice și centrale în *pașalyk* otoman. Astfel, supușii sultanului au instalat puternice capuri de pod la nordul Dunării mijlocii și inferioare: Buda (*Budin*), Turnu (*Holovnik*), Giurgiu (*Yerkökü*), Brăila (*Ibrail*), Bender (*Tighina*), având posibilitatea să domine și să protejeze spațiul istoric creștin-ortodox românesc.

Cadrul general al evoluției *Brăilei otomane* a fost conturat de N.A. Constantinescu¹⁰⁶, N. Iorga¹⁰⁷, Ion-Radu Mircea¹⁰⁸, P.S. Năsturel¹⁰⁹, M. Maxim¹¹⁰. Întinderea și hotarele *kazâ*-lei *Ibrail* au fost studiate de R.I. Perianu¹¹¹, Șerban Ciuntu¹¹², Teodor Bulat¹¹³, Gh. I. Marinescu¹¹⁴, Ilie Corfus¹¹⁵. Așezările omenești, recensământul populației și viața socială din Brăila otomană au fost prezentate de N. Iorga¹¹⁶, Gh. Mihăilescu¹¹⁷, M. Maxim¹¹⁸, Anca Ghiață¹¹⁹.

105. M. Kandel, *Aspecte economico-sociale din fosta raia a Giurgiului la 1829*, în „S.A.I.”, V, 1963, București, pp. 66-79; idem, *Fosta raia a Giurgiului între anii 1829-1831*, în „S.A.I.”, III, 1961, București, pp. 159-168.

106. Vezi *supra*, nota nr. 87.

107. N. Iorga, *Când și de ce s-a luat Brăila de Turci?*, în „An.B.”, V, 1933, nr. 1, Brăila, pp. 3-4.

108. I.R. Mircea, *Țara Românească și închinarea raialei Brăilei*, în „B.”, IV, 1941, București, pp. 451-488.

109. P.S. Năsturel, *La conquête ottomane de Braila et la creation du siège métropolitain de Proilavon*, în „I.M.N.”, 3, 1997-1998, pp. 191-208.

110. M. Maxim, *Ibrâil*, în *Türkiye Diyânet Vakf? Islam Ansiklopedisi*, 21. Cilt, Istanbul, 2000, pp. 363-366.

111. R.I. Perianu, *Raiaua Brăila*, în „A.G.A.”, II, 1910-1911, București, pp. 125-143 + 4 hărți; idem, *Raiaua Brăilei (sec. XVIII-XIX). Noi contribuții*, în „R.I.R.”, XV, 1945, fasc. III, București, pp. 287-333 + 4 pl.

112. Ș. Ciuntu, *Raiaua Brăilei*, în „An.B.”, I, 1929, nr. 2-3, Brăila.

113. T. Bulat, *Hotarul raialei Brăilei*, în „Arhivele Basarabiei”, I, 1929, nr. 3, Chișinău, retipărit în „An.B.”, IV, 1932, nr. 2-4, Brăila; idem, *Teritoriul raialelor Hotinului și Brăilei*, în „Analele Basarabiei”, IV, 1927, nr. 4, V, 1928, nr. 1, Chișinău.

114. Gh. I. Marinescu, *Hotarul raialei Brăila în anul 1808*, în „An.B.”, II, 1930, nr. 1, Brăila.

115. I. Corfus, *Hotarul raialei Brăila la 1695*, în „R.I.R.”, XV, 1945, fasc. III, București, pp. 335-342.

116. N. Iorga, *Din viața socială a Brăilei supt turci*, în „A.A.R.M.S.I.”, s. III, t. XIV, 1933, nr. 3, București, extras, 13p. + 2pl.

117. Gh. Mihăilescu, *Așezările omenești din raiaua Brăilei la 1828, în comparație cu cele de pe harta austriacă dela 1790*, în „An.B.”, V, 1933, nr. 1, Brăila, pp. 52-63.

118. M. Maxim, *Brăila'ya Ait Bilinen İlk Osmanli Defteri – 1587 (Primul registru otoman cunoscut privind Brăila – 1587)*, în „XII. Türk Tarih Kongresi. Ankara, 12-16 Eylül 1994”, Kongreye Sununlar Bildiriler, III. Cilt, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1999, pp. 973-978.

119. A. Gheață, *Brăila și ținutul înconjurător într-un registru de recensământ inedit de la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în „Caietul Seminarului special de științe auxiliare”, IV, 1993, București, pp. 126-143.

Circulația monetară și activitatea comercială în regiunea Dunării de jos otomane au fost cercetate de către M. Maxim¹²⁰ și Anca Radu Popescu¹²¹. Învățământul primar și activitatea religioasă a brăilenilor ortodocși au fost particularizate de N. Iorga¹²² și R. Perianu¹²³. Toate aceste abordări au alcătuit tabloul complex al evoluției Brăilei otomane în perioada 1539-1829. Târgul și hinterlandul său au revenit la Țara Românească în 1829, ca urmare a prevederilor tratatului de la Edirne.

*

Teritoriul **Bender**, situat în sud-estul Țării Moldovei, riveran Dunării inferioare, Nistrului inferior și litoralului nord-vestic al Mării Negre, a fost ocupat de otomani în mod gradual, între 1484-1538. Întâi au fost cucerite cetățile Chilia și Cetatea Albă în 1484, apoi Tighina cu teritoriul sud-est moldav, în 1538. Stăpânirea otomană a luat sfârșit în 1812, când teritoriul dintre Prut-Nistrulitoralul pontic a fost ocupat de ruși. Regiunea **Bender**, supranumită ulterior **Bucak**, a fost organizată ca *sancakbeylik* în cadrul *beylerbeylik*-ului *Özü* (*Oçakov*), după 1538. La începutul secolului al XVII-lea (c. 1607) a fost organizat *beylerbeylik*-ul *Bender ve Akkerman*, compus din cele două *sancakbeylik*-uri amintite, în triumghiul Tighina-Akkerman-Reni (*Tomarova*).

Cauzele, desfășurarea, urmările și ecourile ocupării de către otomani a cetăților moldave Chilia și Cetatea Albă în 1484, evoluția Moldovei otomane în deceniile următoare, au fost analizate de către N. Iorga¹²⁴, Andrei Antalfy¹²⁵, Nicoară Beldiceanu¹²⁶, M.M. Alexandrescu-Dersca

120. M. Maxim, *Un trésor d'aspres turcs des XVe-XVIIe siècles decouvert à Bertești, département de Braila*, în „S.A.O.”, X, 1980, Bucurest, pp. 89-102; idem, *Osmanlı Döneminde bir Tuna Liman Kenti-Ibrail/Braila (Un port dunărean în perioada otomană: Ibrail/Brăila)*, în „Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi” („Revista de studii sud-est europene”), XII, 1982-1998, Istanbul, 1998, pp. 173-187.

121. A. Radu Popescu, *Termes roumains dans les dispositions commerciales ottomanes du Qânûnâme de Brăila (1570)*, în „R.R.H.”, 34, 1995, nr. 1-2, Bucurest, pp. 201-206; eadem, *Un centre commercial du Bas-Danube ottoman au XVI-e siècle: Brăila (Ibrail)*, în „I.M.N.”, 3, 1997-1998, București, pp. 209-266.

122. N. Iorga, *Despre mitropolia raialei turcești [Brăila]*, în „B.O.R.”, LVIII, 1939, nr. 5-6, București, pp. 275-276.

123. R. Perianu, *O școală primară în județul Brăila la 1796*, în „R.I.R.”, XVI, 1946, fasc. III, București, pp. 282-284.

124. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, Edit. Acad. Române, București, 1899 (419 p. + 5pl.), pp. 116-270; idem, *Lucruri noi despre Chilia și Cetatea Albă*, în „A.A.R.M.S.I.”, s. III, t. V, 1925-1926, m. 7, București, pp. 325-332+1pl.

125. A. Antalfy, *Două documente din Biblioteca Egipteană din Cairo, despre cucerirea Chiliei și Cetății Albe în 1484*, în „R.I.”, XX, 1934, nr. 1-3, București, pp. 33-42.

126. N. Beldiceanu, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayazid II*, în „S.O.F.”, XXIII, 1964, München, pp. 36-90; idem, *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie*, în „R.E.R.”, V-VI, 1957-1958, Paris, 1960, pp. 67-77; idem, *1484 osmanlı askeri seferi hazırlıkları ve kronolojisi (Cronologia și preparativele campaniei militare otomane din 1484)*, în „Belleten”, XLVII, 86, Ankara, 1984, pp. 587-598; idem, *La Moldavie*

Bulgaru¹²⁷, Ion Chirtoagă¹²⁸, M. Maxim¹²⁹, I. Căndea¹³⁰, Ovidiu Cristea¹³¹. Cucerirea Ismailului și a Tighinei, organizarea *sancakbeylik*-ului Bender în 1538-1541 au fost prezentate de Igor Bercu¹³², Ștefana Simionescu¹³³, M. Guboglu¹³⁴, Manole Neagoe¹³⁵, I. Chirtoagă¹³⁶.

Istoria ulterioară a Benderului (*Bucak*), cu diverse aspecte de manifestare (drept islamic, proprietate feudală otomană, evoluții demografice, etc.) a fost studiată de I. Chirtoagă¹³⁷ și Gh.I. Năstase¹³⁸. Toponimia otomano-tătară din Moldova de sud-est a fost evidențiată de Mihail Ciachir¹³⁹ și de Titus Hotnog¹⁴⁰.

ottomane à la fin du XV-e siècle et au début du XVI-e siècle, în „R.E.I.”, XXXVI, 1969, no. 2, Paris, pp. 239-266 + 2 pl. + 1 hartă; idem, *Știri otomane privind Moldova ponto-dunăreană (1486-1520)*, în „A.I.I.X.I.”, 29, 1992, Iași, pp. 85-117; idem, *Kilia et Cetatea Albă à travers les documents ottomans*, în „R.E.I.”, XXXV, 1968, no. 2, Paris, pp. 215-262; idem, I. Beldiceanu-Steinherr, *Deportation et pêche à Kilia entre 1484 et 1508*, în „B.S.O.A.S.”, t. XXXVIII, 1975, part 1, London, pp. 40-54 + 1 pl. + 1 h.; idem, M. Cazacu, I.-L. Bacque-Gramont, *Recherches sur les ottomans et la Moldavie ponto-danubienne entre 1484 et 1520*, în „B.S.O.A.S.”, XLV, 1982, part 1, London, pp. 48-66.

127. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Date asupra cetății și orașului Chilia sub stăpânirea otomană (sec. XV-XVII)*, în „Peuce”, VI, 1977, Tulcea, pp. 247-257.

128. I. Chirtoagă, *Cetatea Chilia*, în „Destin Românesc”, I, 1994, nr. 2, Chișinău, pp. 137-147.

129. M. Maxim, *Kili (Chilia)*, în TDV, *Islam Ansiklopedisi*, 26. Cilt, Ankara, 2002, pp. 1-3.

130. I. Căndea, *Cucerirea Cetății Albe de către turci la 1484 într-un izvor italian mai puțin cunoscut*, în „S.M.I.M.”, XVII, 1999, București, pp. 27-31.

131. O. Cristea, *Acest domn de la miazănoapte. Ștefan cel Mare în documente inedite venețiene [1484-1485]*, Cuvânt înainte de Șerban Papacostea, Editura Corint, București, 2004, 183 p.

132. I. Bercu, *Unele considerații privind începuturile „raialei” Ismail*, în „A.Ș.U.M.”, VI, 1998, Chișinău, pp. 41-44.

133. Ștefana Simionescu, *Campania lui Soliman din 1538 în Moldova. Antecedente și urmări*, în „S.M.M.I.M.”, 7-8, 1974-1975, București, pp. 141-150.

134. M. Guboglu, *L'inscription turque de Bender relative à l'expédition de Soliman le Magnifique en Moldavie (1538)*, în „S.A.O.”, I, 1957, Bucarest, pp. 175-187.

135. M. Neagoe, *Petru Rareș și campania din 1538*, în „R.A.”, LIII, 1976, nr. 4, București, pp. 390-398.

136. I. Chirtoagă, *Tighina*, în „Destin Românesc”, I, 1994, nr. 3, Chișinău, pp. 111-122.

137. Idem, *Iug Nistrovsko-Prutskogo mejdurecia pod osmanskom vladicestvom (1484-1595) – (Sudul spațiului Nistru-Prut sub stăpânire otomană, 1484-1595)*, Edit. Nanka, Kișinev, 1992, 106 p.; idem, *Din istoria Moldovei de sud-est și diferitele semnificații teritoriale ale noțiunii Bugeac*, în „R.I.”, VI, 1995, nr. 7-8, București, pp. 633-651; idem, *Din istoria Moldovei de sud-est până în anii '30 ai secolului al XIX-lea*, Edit. Museum, Chișinău, 1999, 236 p.; idem, *Unele aspecte ale utilizării normelor juridice în Moldova de sud-est administrată de otomani*, în „R.I. Mold.”, III-IV, 1994, Chișinău, pp. 55-57; idem, *Forme de proprietate feudală pe pământurile Chiliei, Akkermanului și Benderului (1484-anii '60 ai secolului al XVI-lea)*, în „R.I. Mold.”, I, 1991, Chișinău, pp. 28-38; idem, *Populația din sud-estul interfluviului Nistru-Prut sub dominația otomană (1484-1595)*, în „R.I. Mold.”, II, 1992, pp. 12-21.

138. Gh. I. Năstase, *„Hotarul lui Halil-Pașa” și „cele 2 ceasuri” (Schițarea unei probleme de geografie istorică și politică moldovenească)*, extras, București, 1932, 44 p.+1h.

139. M. Ciachir, *Denumiri turco-tătărăști în toponimia Moldovei de Sud*, Chișinău, 1934.

140. T. Hotnog, *Numele toponimic Bender din Basarabia*, în „R.I.R.”, VIII, 1938, București, pp. 241-242; idem, *Numele tătarăesc al Chiliei la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în „R.I.R.”, VIII, 1938, p. 242.

*

După cucerirea sudului și centrului Regatului maghiar de către armata sultanului Süleyman I Kânünî și formarea *pașalik*-ului de Buda (1541), Transilvania a fost organizată ca principat autonom sub protecția tributară a Porții Otomane. Pentru a-și consolida pozițiile în sud-vestul Transilvaniei, a-i alunga pe austrieci din principat și a asigura căile de comunicație-logistice directe între *sancakbeylik*-ul de Belgrad și *beylerbeylik*-ul de Buda, otomanii au ocupat în 1552 **Banatul de Timișoara**. Teritoriul cucerit a fost organizat în *beylerbeylik*-ul/*eyalet*-ul de Timișoara (*Tamıyrtvar/Temeșvar*), care a existat până în 1716, când a fost ocupat de austrieci, realitate confirmată prin tratatul de la Passarowitz (1718).

Încercările otomanilor de a-și impune influența și de a ocupa Banatul de Timișoara s-au derulat pe parcursul mai multor etape. Astfel, acțiunile otomane din perioadele 1400-1456 și 1541-1551 au fost analizate de Ioan Hațegan¹⁴¹ și, respectiv, Cristina Feneșan¹⁴². Cauzele, caracterul și urmările ocupației efective a Banatului Timișoarei în 1552 au fost prezentate de G. Postelnicu¹⁴³, Cristina Feneșan¹⁴⁴, Costin Feneșan¹⁴⁵, Eugen Denize¹⁴⁶. Evoluția complexă a Banatului otoman (*Temeșvar Eyaleti*) a fost studiată, pe baza izvoarelor occidentale, turco-osmane, românești etc., de către Traian Birăescu¹⁴⁷, Ion Stoia-Udrea¹⁴⁸, Nicolae Iliescu¹⁴⁹, A. Decei¹⁵⁰, Theodor N. Trâpcea¹⁵¹, Costin

141. I. Hațegan, *Banatul și turcii otomani (1400-1438)*, în „Analele Banatului”, II, 1993, Timișoara, pp. 260-273; idem, *Cnezi români în lupta antiotomană. Cnezi bănățeni și hunedoreni în luptele lui Iancu de Hunedoara. Atestări documentare (1439-1453)*, în „Sargeția”, 14, 1979, Deva, pp. 225-232.

142. Cristina Feneșan, *Începutul dominației otomane asupra Banatului la 1541*, în „R.A.”, LXIV, 1987, nr. 1, București, pp. 38-45.

143. G. Postelnicu, *Asecul Timișoarei în 1551-1552 și cucerirea ei de către turci*, în „Banatul”, II, 1927, nr. 12, Timișoara, pp. 26-31.

144. Cristina Feneșan-Bulgaru, *Problema instaurării dominației otomane asupra Banatului, Lugojului și Caransebeșului*, în „Banatica”, IV, 1977, Timișoara, pp. 223-238; eadem, *Un aspect méconnu de la fondation de l'eyalet de Timișoara: l'instauration des autorités ottomanes à Timișoara en 1552*, în „R.E.S.E.E.”, XVII, 1989, nr. 1-2, Bucarest, pp. 73-81; eadem, *Instaurarea dominației otomane în ținutul Lipovei în lumina codului de legi (Kanun-name) din 1554*, în „S.C.E.I.”, III, 1979, Caransebeș, pp. 330-342.

145. Costin Feneșan, *Banatul, Caransebeșul și Lugojul între Habsburgi și Poartă în anul 1552*, în „S.M.I.M.”, XII, 1994, București, pp. 161-199.

146. E. Denize, *Timișoara, între imperiali și otomani în 1551-1552. Un nou izvor spaniol*, în „R.I.”, VII, 1996, nr. 1-2, București, pp. 107-115.

147. T. Birăescu, *Banatul sub turci*, Editura „Vrerea”, Timișoara, 1934, 52 p. + XI pl.; idem, *Cultura apuseană. turcii și maghiarii (Turcii în centrul Europei)*, ed. a II-a, Timișoara, 1935, 85 p.

148. I. Stoia-Udrea, *Epoca turcească în Banat*, în „Studii și documente bănățene de istorie, artă și etnografie”, I, 1943, fasc. II, Timișoara, pp. 85-97.

149. N. Iliescu, *Timișoara, monografie istorică*, vol. I, 1943, Timișoara, 446 p. (cap. III, pp. 51-72).

150. A. Decei, *Sursele istorice turcești privind stăpânirea otomană asupra Banatului [1552-1718]*, în „S.I.B.”, II, 1970, Timișoara, pp. 9-21.

151. Th. Trâpcea, *Aspecte principale privind istoria pașalicului de la Timișoara (1552-1716)*, în „S.A.I.”, XX, 1972, București, pp. 14-27; idem, *Timișoara în timpul stăpânirii turcești (1552-1716)*, în vol. *Sub semnul lui Clio. Omagii acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, pp. 222-228.

Feneșan¹⁵², Valeriu Veliman¹⁵³, Avram Andea¹⁵⁴, Vasile Oprișan¹⁵⁵, I. Totoiu¹⁵⁶, Cristina Feneșan¹⁵⁷.

Stăpânirea otomană în Banat a declanșat politica antiotomană a românilor, respectiv austriecilor față de amintitul rapt islamic, cu obiective concrete: eliberarea și realipirea amintitei regiuni la Principatul Transilvaniei, pentru principii de la Alba Iulia – Cluj; cucerirea și integrarea ei în Imperiul Habsburgic, pentru împăratul de la Viena. Astfel, au fost particularizate încercările lui Șigismund Bathory (de A. Decei¹⁵⁸), Mihai Viteazul (de către Th. Trâpcea¹⁵⁹, Radu Păiușan-Corneliu Sav¹⁶⁰, Cristina Feneșan¹⁶¹, I. Hațegan¹⁶²) sau a generalului imperial Frederico Veterani (de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru¹⁶³) de a-i alunga pe otomani din *eyalet*-el Timișoarei, cu sprijinul unor forțe locale antiotomane.

Caracteristicile vieții economico-sociale în Banatul otoman au fost subliniate de A. Decei¹⁶⁴, Th. Trâpcea¹⁶⁵, Cristina Feneșan¹⁶⁶, cu privire specială

152. Costin Feneșan, *Câteva documente din timpul stăpânirii turcești din Banat*, în „Tibiscus”, IV, 1975, Timișoara, pp. 185-199.

153. V. Veliman, *Documente turco-osmane privind vilaetul (eyaletul) Timișoara (1554-1716)*, în „R.A.”, LXII, 1985, nr. 4, București, pp. 413-427.

154. A. Andea, *Aspecte privind situația cnezilor din Banat sub stăpânirea otomană (1552-1718)*, în vol. *Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Universitatea din Iași, 1988, pp. 131-144.

155. V. Oprișan, *Considerații privind „Casa turcească” din Timișoara*, în „B.C.M.I.”, 1991, nr. 3, București, pp. 20-23.

156. I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpânirii turcești în Banat și Crișana (1658-1660)*, în „S.R.d.I.”, XIII, 1960, nr. 1, București, pp. 5-35.

157. Cristina Feneșan, *Quelques institutions administratives roumaines de l'eyalet de Temeșvar (seconde moitié du XVI-e siècle)*, în „R.T.”, I, 2003, Istanbul, pp. 41-50.

158. A. Decei, *Încercările lui Sigismund Báthory de a elibera Banatul și Timișoara de turci*, în „Tibiscus”, III, 1974, Timișoara, pp. 171-180.

159. Th. Trâpcea, *Informații noi în legătură cu răscoala antiotomană din Banat (1594-1595)*, în „S.I.B.”, IX, 1983, Timișoara, pp. 23-28.

160. R. Păiușan, C. Sav, *Lupta antiotomană în Banat și Mihai Viteazul*, în „S.I.B.”, IX, 1983, Timișoara, pp. 29-42.

161. Cristina Feneșan, *De nouveau sur les relations de Michel le Brave avec les mouvements populaires de l'eyalet de Timișoara (juin 1594)*, în „R.E.S.E.E.”, XVI, 1988, no. 2, Bucarest, pp. 123-130; eadem, *Din premisele luptei antiotomane a Țărilor Române în vremea lui Mihai Viteazul. Mișcările populare din 1594 în eyaletul Timișoara*, în „A.I.I.N.C.N.”, XXVII, 1985-1986, Cluj-Napoca, pp. 99-136.

162. I. Hațegan, *Mihai Viteazul și Banatul*, în „Banatica”, VIII, 1985, Timișoara, pp. 213-219.

163. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Campaniile generalului Federico Veterani în Transilvania și Banat (1686-1694)*, în „S.M.I.M.”, XVII, 1999, București, pp. 183-201.

164. A. Decei, *Aspecte economice și sociale din viața Banatului în epoca otomană*, în „S.I.B.”, Timișoara, pp. 12-26.

165. Th. Trâpcea, *Aspecte privind starea economică, socială și politică a pașalîcului de la Timișoara*, în „S.I.B.”, IV, 1976, Timișoara, pp. 3-23.

166. Cristina Feneșan-Bulgaru, *Forme de împotrivire socială în sangeacurile Lipova și Caransebeș în a II-a jumătate a secolului al XVII-lea în lumina documentelor otomane*, în

asupra extracției miniere¹⁶⁷ în amintita regiune. Documentele fiscale otomane și românești au fost valorificate de Cristina Feneșan¹⁶⁸ în analiza organizării financiare a *Temeșvar Eyaleti*. Evoluția și problemele frontierei otomano-transilvane/otomano-austriece (sec. XVI-XVIII) au fost prezentate de B. Surdu¹⁶⁹, Costin Feneșan¹⁷⁰, Valeriu Leu-Rudolf Gräf¹⁷¹. Activitatea istoriografică otomană din Banatul sultanal a fost studiată de Cristina Feneșan¹⁷².

*

Revigorarea puterii otomane în timpul marelui vizir Köprülü Mehmedpaşa (1656-1661), războiul antiotoman al Țărilor Române (1657-1660), imperativul îndepărtării amenințării austriece asupra Principatului Transilvaniei au determinat autoritățile otomane să ocupe cetatea **Oradea** și regiunea înconjurătoare și să organizeze *beylerbeylik*-ul de *Oradea* (Varad) în 1660. Ocupația otomană a acestui teritoriu românesc a durat până în 1686, când Oradea a fost ocupată de către armata habsburgică lansată într-o puternică ofensivă spre Munții Carpați și Dunărea inferioară¹⁷³.

Deși *Varad beylerbeyliși* nu a fost riveran Dunării inferioare, totuși nu poate fi ignorat în cadrul prezentei contribuții, pentru că a format vârful părții stângi, în prelungirea nordică a *Temeșvar beylerbeyliși*, a cleștelui otoman care a strâns Țările Române în secolul al XVII-lea. Pe de altă parte, *Varad beyler-*

„S.C.E.I.”, II, 1977, Caransebeș, pp. 419-449; eadem, *Die Salpeterförderung im Temeşwarer Eyalet in der zweiten Hälfte der 16. Jahrhunderts (1568-1572)*, în *Türkische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von 1071 bis 1920. Akten des IV. Internationalenkongress*, Wiesbaden, 1995, pp. 87-95.

167. Eadem, *Extracția minieră în Banat în secolele XVI-XVIII*, în „R.d.I.”, 40, 1987, nr. 9, București, pp. 885-897, nr. 10, pp. 983-995.

168. Eadem, *Recensements fiscaux de l'eyalet de Timișoara de la seconde moitié du XVI-e siècle (d'après les Mühimme Defterleri)*, în „R.E.S.E.E.”, 31, 1993, no. 1-2, Bucarest, pp. 161-169; eadem, *Das Fiskalkondominium im Temeşwarer Eyalet während der 16. Jahrhunderts*, în „V. Milletarasý Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi”, Tebliğler, 21-25 Ağustos, 1989, T.T.K.B., Ankara, 1990, pp. 459-467; eadem, *L'origine du condominium fiscal osmano-transylvain*, în „R.E.S.E.E.”, 28, 1990, no. 1-2, Bucarest, p. 89-100.

169. B. Surdu, *Granița turco-austriacă din Banat în secolul al XVIII-lea*, în „A.I.I.C.”, XII, 1969, Cluj, pp. 267-276.

170. Costin Feneșan, *Viața cotidiană la hotarul osmano-transilvănean în secolul al XVII-lea. Câteva documente inedite*, în „Banatica”, XII, 1993, nr. 2, Timișoara, pp. 77-88; idem, *Doua scrisori românești ale autorităților otomane din Orșova către comisarul imperial Ignaz Kempf von Angret (1754)*, în „Banatica”, XIII, 1995, nr. 2, pp. 45-55.

171. V. Leu, R. Gräf, *Din istoria frontierei bănățene. Ultimul război cu turcii 1788-1791*, Edit. Banatica, Reșița, 1996, 144 p.

172. Cristina Feneșan, *Istoriografia otomană din eyaletul Timișoara. Câteva considerații*, în „S.E.C.E.”, 9, 1998, București, pp. 67-76.

173. Mircea Soreanu, *Marii viziri Köprülü (1656-1710). Relații politice și militare între Țările Române și Imperiul Otoman*, prefață de M. Maxim, Edit. Militară, 2002, 319 p.

beyliși a fost, timp de un sfert de secol, un scut otoman pe pământ românesc împotriva amenințării austriece asupra Principatului Transilvaniei, dinspre Nord-Vest.

Aspecte generale ale politicii expansioniste otomane în Crișana-Bihor în secolele XVI-XVII au fost evidențiate de I. Totoiu¹⁷⁴ și Liviu Borcea¹⁷⁵. Cauzele, caracterul și urmările ocupării Oradei de către otomani au fost explicate de către L. Borcea¹⁷⁶ și M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru¹⁷⁷. Oradea otomană a fost prezentată de L. Borcea¹⁷⁸ iar locul *beylerbeylik*-ului *Varad* în cadrul relațiilor transilvano-engeleze a fost particularizat de Paul Cernovodeanu¹⁷⁹. Ceramica otomană-orientală din zona Oradea a fost descrisă de Doru Marta¹⁸⁰.

*

Războiul antiotoman din 1711¹⁸¹ la care a participat, alături de Imperiul rusesc condus de Petru I, și domnitorul Țării Moldovei, Dimitrie Cantemir, introducerea regimului fanariot la estul Carpaților în același an, implantarea pe Nistrul superior a unui avanpost antirusesc, au impus conducerii otomane obiectivul ocupării cetății moldave *Hotin* și transformării ei în *kazā* în 1713. Astfel, *Hotin kazās?* a devenit cel mai nordic teritoriu românesc stăpânit de otomani în evul mediu, din întreg spațiul istoric românesc. Avantpostul otoman nistriean a fost vremelnic ocupat de austrieci între 1788-1792 și definitiv de ruși în 1812, când au luat în stăpânire Basarabia (între Nistru și Prut) și *kazā*-ua

174. I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpânirii turcești în Banat și Crișana (1658-1660)*, în „S.R.d.I.”, XIII, 1960, nr. 1, București, pp. 5-35.

175. L. Borcea, *Unele aspecte ale stăpânirii otomane în Bihor și nord-vestul Transilvaniei în secolele XVI-XVII*, în „Crisia”, IV, 1974, Oradea, pp. 191-211.

176. Idem, *Un document inedit despre căderea Oradei în mâna turcilor (scrisoarea din 31 august 1660)*, în „Crisia”, VI, 1976, Oradea, pp. 207-231; idem, *Iulie-august 1660. Cele 46 de zile memorabile ale cetății Oradea*, în „M.I.”, XIII, 1979, nr. 2, București, pp. 7-9.

177. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *La conquête d'Oradea (Varad) par les Turcs (1660) et la question des cinq districts (Beğ Nahiye)*, în „S.A.O.”, X, 1980, Bucarest, pp. 5-13.

178. L. Borcea, *Contribuții la istoria orașului Oradea în timpul stăpânirii otomane (1660-1692)*, în „Crisia”, XI, 1981, Oradea, pp. 107-124; idem, capitolul respectiv în *Istoria Orașului Oradea*, Edit. Cogito, Oradea, 1995.

179. P. Cernovodeanu, *The issue of the Pashalyk of Oradea as mirrored in the relations between Transylvania and England during the reign of Michael I Apafi (1662-1665)*, în „R.R.H.”, 23, 1993, no. 3-4, Bucarest, pp. 333-348.

180. Doru Marta, *Ceramica de factură orientală descoperită în cetatea Oradea*, în „Crisia”, 24, 1994, Oradea, pp. 405-420.

181. B. Murgescu, *Factorul popular în lupta antiotomană a Țărilor Române. Un studiu de caz: 1711*, în „C.L.S.O.”, 1, 1990, București, pp. 153-164; idem, *The Social Background of the Anti-Ottoman Struggle in the Romanian Principalities. A Case Study: 1711*, în „T.R.”, III, 1994, n-r 1, Cluj, pp. 15-21.

Hotin, urmare a prevederilor tratatului de pace ruso-otoman de la București (1812).

Fără a fi riverană Dunării inferioare sau Pontului vestic, *Hotin kazās?* a reprezentat vârful părții drepte a cleștelui otoman care a strâns Țările Române în secolul al XVIII-lea. Amintita enclavă otomană a fost singurul exemplu în cazuistica problemei care nu a avut niciodată vecinătate directă nemijlocită cu un alt teritoriu românesc stăpânit de otomani. Liniile de comunicații-logistice cu *Bucak*-ul treceau prin Țara Moldovei, guvernată în secolul al XVIII-lea de domnitori fanarioți obedienți sultanului de la Istanbul.

Hotarele și teritoriul *kazā*-lei *Hotin* au fost prezentate de Ion Gumenii¹⁸² și Teodor Bulat¹⁸³. Diferite aspecte ale istoriei ținutului Hotin sub stăpânire otomană sau austriacă au fost analizate de I. Chirtoagă¹⁸⁴, I. Gumenii¹⁸⁵, Simeon Reli¹⁸⁶. Impozitele și veniturile amintitei enclave otomane au fost cercetate de Mihail Popescu¹⁸⁷, iar evoluția unui sat românesc din *kazā*-ua Hotinului a fost tratată de I. Chirtoagă¹⁸⁸.

*

La sfârșitul acestei sumare treceri în revistă a istoriografiei românești din secolul al XX-lea referitoare la teritoriile românești sub stăpânire otomană din zona dunăreano-carpato-pontică, în secolele XV-XIX, se impune formularea câtorva concluzii, care constituie un *decalog bilanțier*.

1. Bibliografia prezentată este selectivă, datorită valorii istoriografice și posterității științifice diferențiate ale respectivelor contribuții, pe de o parte, imposibilității consultării și valorificării tuturor periodicelor și lucrărilor tematice internaționale, naționale și locale, pe de altă parte.

182. I. Gumenii, *Hotarele ținutului Hotin până în 1715*, în „R.I.Mold.”, IV, 1996, Chișinău, pp. 75-92.

183. T. Bulat, *Teritoriile raialelor Hotinului și Brăilei*, în „Analele Basarabiei”, IV, 1927, nr. 4, V. 1928, nr. 1, Chișinău.

184. I. Chirtoagă, *Hotinul*, în „Destin Românesc”, II, 1995, nr. 1, Chișinău, pp. 86-96.

185. I. Gumenii, *Contribuții privitoare la istoria raialei Hotinului*, în „I.N.”, 2-3, 1996-1997, Iași, pp. 63-70.

186. S. Reli, *Raiiua Hotinului în timpul ocupației austriece și legăturile și bisericăști cu Episcopia Bucovinei, 1788-1792 (Contribuții la istoria Episcopiei Hotinului)*, în „Candela”, XLI, 1930, nr. 1-3, Cernăuți, extras, 32 p.

187. M. Popescu, *Veniturile Raialei Hotinului în timpul stăpânirii turcești*, în „R.A.”, III, 1927-1928, nr. 4-5, București, pp. 394-402 + 1 h.; extras, București, 1930, 10 p. + 1 h.

188. I. Chirtoagă, *Mărturii despre trecutul unui sat al fostei raiale Hotin (Corjeuți)*, în „R.I.Mold.”, I, 1991, nr. 3, Chișinău, pp. 66-69.

2. Contribuțiile istoriografice tematice prezentate anterior fac parte integrantă din sfera preocupărilor românești de turcologie-osmanistică a secolului trecut.

3. Au fost avute în vedere toate teritoriile românești aflate sub stăpânire otomană în secolele XV-XIX, deși numărul și calitatea istoriografică ale contribuțiilor tematice amintite au variat de la caz la caz și de la autor la autor.

4. Autorii contribuțiilor aparțin unui larg evantai de istorici, filologi, juriști, folcloriști, cadre didactice, cu preocupări constante sau ocazionale de turcologie-osmanistică.

5. În cursul cercetărilor tematice, autorii au analizat, au interpretat și au valorificat o gamă largă de izvoare istorice scrise și/sau nescrise. Cele scrise au fost de proveniență occidentală, românească, răsăriteană, turco-osmană, orientală etc., aflate în arhive, biblioteci, muzee, depozite etc. din Europa și Orientul Apropiat.

6. Cu unele excepții, contribuțiile prezentate anterior nu au fost rezultatele concrete ale unor programe specifice de cercetări turcologice derulate în cadrul unor instituții de profil (institute de cercetări istorice, facultăți/secții de istorie, arhive, muzee, biblioteci etc.) din România secolului trecut, ci finalități ale preocupărilor tematice ale autorilor, turcologi sau nu. Ele nu au acoperit însă întregul spectru al existenței enclavelor otomane și a urmărilor ei în zona geografică și perioada precizate anterior.

7. Se impune, așadar, includerea temei de cercetare amintită în titlu pe lista priorităților de cercetări istorice ale instituțiilor statale enumerate anterior, astfel încât în viitor acest deziderat istoriografic să fie realizat iar monografia enclavelor otomane nord-dunărene să fie elaborată și editată. Această monografie va constitui un pas important către o altă sinteză istoriografică necesară, cea a relațiilor complexe, pe multiple planuri, româno-otomane între secolele XIV-XIX.

8. Pentru finalizarea acestei teme de cercetare, echipe de turcologi români trebuie să efectueze studii și sondaje sistematice în arhivele, bibliotecile, muzeele, șantierul arheologice etc. din Turcia, Bulgaria, Serbia, Ungaria, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Polonia, Austria etc. unde se găsesc numeroase izvoare istorice, inedite sau edite, referitoare la tema precizată.

9. Clasa politică românească după 1878 sau 1918 a influențat nesemnificativ istoriografia problemei. În cazul integrării Dobrogei și, ulterior, a Basarabiei în România, guvernul de la București a solicitat unor specialiști români realizarea diverselor cercetări și studii referitoare la urmările prezenței otomane în amintitele regiuni, lucrări cu evidente finalități tehnice (demografice, juridice, agrare, administrative etc.) sau propagandistice. După

1960, autoritățile comuniste au acceptat tacit sau chiar au inițiat cercetări și studii istorice turcologice referitoare la Basarabia otomană (*Bucak și Hotin*), pe atunci în componența URSS. De asemenea, referitoare la Dobrogea otomană, ale cărei origine, evoluție și componență etnică-demografică, istorie medievală erau revendicate istoriografic și propagandistic de Bulgaria.

10. Contribuțiile tematice publicate în limbi străine au fost în general cunoscute în istoriografia europeană a problemei amintite în titlu. Unele dintre ele au fost utilizate în elaborarea diverselor studii cu tematică circumscrisă aceleași sfere de cercetare sau altora conexe. Cele publicate în limba română au avut o arie mai restrânsă de circulație, fiind accesibile și utilizate doar de cunoscătorii acestei limbi.

Abrevieri utilizate

- „A.A.R.M.S.I.” – „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, București;
- „A.G.A.” – „Anuar de Geografie și Antropogeografie”, București;
- „A.I.E.F.” – „Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor”, București;
- „A.I.I.A.X.I.” – „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «X.A.Xenopol», Iași”, 1964-1989, Iași;
- „A.I.I.N.C.N.” – „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj-Napoca”, C.-N.;
- „A.I.I.X.I.” – „Anuarul Institutului de Istorie «X.A.Xenopol», Iași”, din 1990, Iași;
- „A.I.S.P.M.” – „Anuar Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară”, București;
- „A.M.S.” – „Acta Moldaviae Septentrionalis”, Botoșani;
- „An.B.” – „Analele Brăilei”, Brăila;
- „An.D.” – „Analele Dobrogei”, Constanța-Cernăuți;
- „Ar.D.” – „Arhiva Dobrogei”, București;
- „A.Ș.U.I.I.” – „Analele Științifice ale Universității «Al.I. Cuza» din Iași. Istorie”, Iași.
- „A.S.U.M.” – „Analele Științifice ale Universității de Stat din Republica Moldova. Seria socio-umană”, Chișinău;
- „A.U.B.I.” – „Analele Universității din București. Istorie”, București;
- „B.” – „Balcania”, București;
- „B.C.M.I.” – „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, București;
- „B.C.Ș.S.” – „Buletinul Cercurilor științifice studentești”, Alba Iulia;
- „B.O.R.” – „Biserica Ortodoxă Română”, București;

- „B.S.N.R.”– „Buletinul Societății Numismatice Române”, București;
 „B.S.O.A.S.”– „Bulletin of the School of Oriental and African Studies”, London;
 „C.A.” – „Cercetări Arheologice”, București;
 „C.I.D.” – „Cercetări de Istorie a Dobrogei”, Constanța;
 „C.N.” – „Cercetări Numismatice”, București;
 „I.M.N.” – „Il Mar Nero”. Institutul „N. Iorga” și „Institutul de Arheologie”,
 București;
 „I.N.” – „Ion Neculce”. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, Iași;
 „M.C.A.” – „Materiale și Cercetări Arheologice”, București;
 „M.I.” – „Magazin Istoric”, București;
 „M.N.” – „Muzeul Național”, București;
 „M.S.Ș.I.A.R.S.R.” – „Memoriile Secției de Științe Istorice a Academiei R.S.R.”,
 București;
 „R.A.” – „Revista Arhivelor”, București;
 „R.d.I.” – „Revista de Istorie”, București, 1974-1989;
 „R.E.I.” – „Revue des Etudes Islamiques”, Paris;
 „R.E.R.” – „Revue des Etudes Roumaines”, Paris;
 „R.E.S.E.E.” – „Revue des Etudes du Sud-Est Européen”, Bucarest;
 „R.I.” – „Revista Istorică”, din 1990, București;
 „R.I.Mold.”– „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău;
 „R.I.R.” – „Revista Istorică Română”, București;
 „R.P.H.” – „Roumanie. Pages d’Histoire”, Bucarest;
 „R.R.H.”– „Revue Roumaine d’Histoire”, Bucarest;
 „R.T.” – „Romano-Turcica”, Istanbul;
 „S.A.I.” – „Studii și Articole de Istorie”, București;
 „S.A.O.” – „Studii et Acta Orientalia”, Bucarest;
 „S.C.E.I.” – „Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie”, Caransebeș;
 „S.E.C.E.” – „Sud-Estul și Contextul European”, București;
 „S.I.B.” – „Studii de Istorie a Banatului”, Timișoara;
 „S.M.I.M.”– „Studii și Materiale de Istorie Medie”, București;
 „S.M.M.I.M.” – „Studii și Materiale de Muzeologie și Istorie Militară”, București;
 „S.O.F.” – „Sud-Ost Forschungen”, München;
 „S.R.d.I.” – „Studii. Revistă de Istorie”, București, 1948-1973.
 „T.R.” – „Transylvanian Review”, Cluj.

★

The Romanian Territories under Ottoman Rule from the Carpathian Danubian Pontic Area in the 20th century Romanian Historiography (Summary)

At the end of this brief survey of the 20th century Romanian historiography referring to Romanian territories within the Carpathian Danubian Pontic area under Ottoman domination between the 15th and 19th centuries, it is necessary to formulate several conclusions which represent a closure decalogue.

1. The presented bibliography is selective because of the historiographic value and scientific posterity of the respective contributions on the one hand, and the impossibility of consulting and using all the international, national and local journals and thematic works on the other hand.

2. The thematic historiographic contributions previously presented are constitutive part of Romanian interests in *Turcology-Osmanistics* of the last century.

3. All the Romanian territories under Ottoman domination between the 15th and 19th centuries were taken into consideration, although the number and the historiographic quality of the above-mentioned thematic contributions varied from case to case and from author to author.

4. The authors of the contributions belong to a wide range of historians, philologists, jurists, folklorists, teaching staff with constant or circumstantial preoccupations with *Osmanistics-Turcology*.

5. During the thematic research, the authors analysed, interpreted and capitalized on a large number of written and/or non/written historical sources. The written sources have been of different origin: Western, Romanian, Eastern, Turco-Osman, Oriental, etc. and belonged to archives, libraries, museums, stacks in Europe and the Near East.

6. With few exceptions, the previously presented contributions were not the concrete results of some specific programmes of Turcological research within specialized institutions (historical research institutions, history faculties or departments, archives, museums, libraries etc.) from Romania of the last century, but results of thematic preoccupations of authors either Turcologists or not. These preoccupations did not cover the whole spectrum of Ottoman enclave existence and of its consequences on the above-mentioned geographical area and period of time.

7. It is necessary therefore to include the theme of research in the title into the list of priorities for historical research of the above mentioned institutions, so that this historiographical desideratum should be realised in the future and the monography of the Northern Danube Ottoman enclaves should be elaborated

and edited. Such a monography will represent an important step towards another needed historiographical syntesis, that of the complex multi-faceted Romanian Ottoman relations between the 14th and 19th centuries.

8. To bring this research theme to an end, Romanian Turcologists should develop systematic studies and surveys of archives, libraries, museums, archeological sites etc. from Turkey, Bulgaria, Serbia, Hungary, the Moldavia Republic, Ukraine, Russia, Poland, Austria etc., where there are numerous historical sources referring to the theme under discussion.

9. After 1878 or 1918 Romanian politicians had a minor influence on the historiography of the issue. Regarding the integration of Dobruja and later of Basarabia into Romania, the Government from Bucharest requested Romanian specialists to conduct different research and studies concerning the consequences of Ottoman domination in the above mentioned regions, the studies having obvious propagandist and technical, that is demographic, juridic, agrarian, administrative effects. After 1960 the Communist authorities accepted tacitly and even initiated Turcological studies and research referring to Ottoman Basarabia (Bucak and Hotin), part of the USSR at that time and also to Ottoman Dobruja whose origin, evolution, ethno-demographic characteristics, medieval history were historiographically and propagandistly claimed by Bulgaria.

10. The thematic contributions published in foreign languages were generally known in the European historiography mentioned in the title. Some of them were used in order to develop the various studies having the same or a related theme. The contributions published in Romanian had a more limited circulation being available and used only by the speakers of this language.